

GAZDASÁG & TÁRSADALOM

Journal of Economy & Society

A TARTALOMBÓL:

Simai Mihály:

A tudomány és a főbb globális problémák
a tudásalapú gazdaság felé vezető úton

Olaf H. Bode:

Die Probleme von Basel III für deutsche Volks- und Raiffeisenbanken

Clemens Jäger – Tina Jäger – Daniela Hofmann:

Scientific evaluation of Sound Branding as an integrative part of brand management

Kovács Dezső – Póla Péter – Finta István:

A LEADER program és az alulról építkező vidékfejlesztés
néhány tapasztalata Magyarországon

Resperger Richárd:

A pénzbeli családtámogatás főbb formái Magyarországon

Paár Dávid:

Az európai országok sportfogyasztásának és életminőségének összefüggései

2011/3-4

SZÉCHENYI TERV

Gazdaság & Társadalom

Journal of Economy & Society

Megjelenik évente négy alkalommal
A kiadvány a TÁMOP - 4.2.2. B - 10/1 - 2010 - 0018. számú projekt keretében valósult meg
A folyóirat kiadását a Soproni Tudós Társaság támogatta

Főszerkesztő / Editor: Dr. Székely Csaba DSc

Főszerkesztő helyettes / Deputy Editor: Dr. Kulcsár László CSc

Szerkesztőbizottság / Associate Editors: Dr. Andrásy Adél CSc, Dr. Fábián Attila PhD, Dr. Joób Márk PhD, Dr. Kulcsár László CSc, Dr. Székely Csaba DSc

Szerkesztőségi munkatárs / Assistant: Szikra Andrea

Nemzetközi tanácsadó testület / International Advisory Board:

Prof. David L. Brown PhD (Cornell University, USA), Dr. Csaba László DSc (Közép Európai Egyetem, Budapest), Dr. Rechnitzer János DSc (Széchenyi István Egyetem, Győr), Dr. Nigel Swain PhD (School of History, University of Liverpool, UK), Dr. Caleb Southworth PhD (Department of Sociology University of Oregon, USA), Dr. Franz Schausberger PhD (Universität Salzburg, Österreich), Dr. Szirmai Viktória DSc (MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest), Dr. Bóhm Antal DSc (MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest), Dr. Ingrid Schwab-Matkovits PhD (Fachhochschulstudiengänge Burgenland, Eisenstadt, Österreich), Dr. Bozidar Lekovic PhD (Faculty of Economics, Subotica, Serbia), Dr. Djerdji Petkovic PhD (Faculty of Economics, Subotica, Serbia).

Közlésre szánt kéziratok / Manuscripts:

Kéziratokat kizárólag e-mailen fogadunk, nem őrünk meg, s nem küldünk vissza! A kéziratok formai és szerkezeti követelményeit illetően lásd a folyóirat hátsó belső borítóját. / *We accept APA (Harvard) style only.*

A kéziratokat és a közléssel kapcsolatos kérdéseket a következő e-mail címre várjuk: / *Send manuscripts and letters by e-mail only to: kulcsar.laszlo@bpc.nyime.hu*

A közlésre elfogadott kéziratok összes szerzői és egyéb joga a kiadóra száll. / *Acceptance of material for publication presumes transfer of all copyrights to the Publisher.*

A kéziratokat két független anonim bíráló értékeli. / *Articles are refereed by anonym reviewers before publication.*

Ismeretésre szánt könyveket az alábbi címre várjuk / Send books for review to:

Dr. Kulcsár László egyetemi tanár
Nyugat Magyarországi Egyetem Sopron Ferenczy J. u. 5. 9400 Hungary

Előfizetés: Intézményeknek: 2800 Ft./év; Egyéni előfizetés: 1700 Ft./év;
Példányonkénti ár: 700 Ft./dupla szám: 1400 Ft.

Nyomdai munkálatok / Printing: Scarbantia Nyomda - Palatia Kft.

H-9400 Sopron, Tárczy-Homoch Antal u. 12.
Tel.: 99/702-001 | E-mail: nyomda@scarbantia.hu

ISSN 0865 7823

Copyright © 2011 Nyugat – magyarországi Egyetem Kiadó

Gazdaság & Társadalom

3. ÉVFOLYAM

2011. MÁJUS

3-4. SZÁM

TARTALOM

Table of Contents and Abstracts in English: See page 196

TANULMÁNYOK

A tudomány és a főbb globális problémák a tudásalapú gazdaság felé vezető úton Simai Mihály	3
Die Probleme von Basel III für deutsche Volks- und Raiffeisenbanken Olaf H. Bode	22
Scientific evaluation of Sound Branding as an integrative part of brand management Clemens Jäger – Tina Jäger – Daniela Hofmann - Tino Bensch	48
Vizióterápia – az Európai Unió foszladozó jövőképehez Márfai Molnár László	70
A LEADER program és az alulról építkező vidékfejlesztés néhány tapasztalata Magyarországon Kovács Dezső – Póla Péter – Finta István	81
A LEADER program szerepe az agrárfoglalkoztatási válsággal küzdő kistérségekben Ritter Krisztián – Kassai Zsuzsanna	109
Az európai országok sportfogyasztásának és életminőségének összefüggései Paár Dávid	128
Gazdaság-matematikai modellkísérlet a klaszter fenntarthatóság vizsgálatára Lukács Amarilla	147
A pénzbeli családtámogatás főbb formái Magyarországon Resperger Richárd	166

KÖNYVISMERTETÉS

Életünk és annak minősége

[Tomka Béla: *Gazdasági növekedés, fogyasztás és életminőség. Akadémia Kiadó Budapest. 2011. 306 oldal ISBN 9630590532*

Borbély József .....

Fejezetek a modern közgazdaságtudományból

[Móczár József: *Fejezetek a modern közgazdaságtudományból. Akadémia Kiadó Budapest. 2008. 608 oldal ISBN 9789630585378*

Apáthy Molnár Sándor .....

Table of Contents/Abstracts .....

A LEADER program szerepe az agrárfoglalkoztatási válsággal küzdő kistérségekben

Ritter Krisztián⁴⁵ PhD

Egyetemi docens, Szent István Egyetem, Gödöllő

Kassai Zsuzsanna⁴⁶

Tanszéki mérnök, Szent István Egyetem, Gödöllő

ABSZTRAKT: A globális gazdasági folyamatok és a mezőgazdaság foglalkoztatási szerepének csökkenése súlyos problémákat okoztak az elmúlt évtizedekben Magyarországon is. Írásunk elsődleges célja, hogy röviden feltérképezze a 2007 és 2013 között futó LEADER program által nyújtott lehetőségeket azokban a hátrányos helyzetű kistérségekben, amelyek a korábbi vizsgálataink alapján a legtöbbet szenvedtek a mezőgazdasági foglalkoztatás csökkenése miatt.

Fő szempontként a LEADER elveken alapuló Helyi Vidékfejlesztési Stratégiák gyakorlati végrehajtását értékeltük. Megvizsgáltuk, hogy a helyi problémákra milyen válaszokat, megoldásokat tud kínálni a program, és melyek azok a területek, ahol változtatások szükségesek.

KULCSSZAVAK: mezőgazdasági munkanélküliség, endogén fejlesztés, LEADER program

Bevezetés

A mezőgazdaság foglalkoztatásban játszott szerepének csökkenése – különösen az utóbbi két évtizedben – Európa szerte az agrárágazatból történő, nagyobb volumenű munkaerő kibocsátást eredményezett⁴⁷. A mezőgazdaság foglalkoztatási szerepének csökkenése, a korábbi agrárfoglalkoztatottak kedvezőtlen struktúrája, egyéb munkahelyek hiánya, a lokális erőforrások és lehetőségek szűkössége számos hazai vidéki térségben is jelentős, és tartós munkanélküliséget eredményezett, miközben szoros összefüggés volt kimutatható a területi egyenlőtlenségekkel (Ritter 2009). A területi egyenlőtlenségekkel való szignifikáns kapcsolat, valamint a helyi humán-erőforrás igen kedvezőtlen szerkezete első megközelítésben

---

45 ritter.krisztian@gtk.szie.hu

46 kassai.zsuzsanna@gtk.szie.hu

47 Ez a tendencia a mezőgazdaság folytatódó átalakítása és modernizációja következtében - az Unió jelentése (SERA 2006) szerint - legkevesebb a következő programozási periódusig (2014-ig) folyamatosan jelentkeznek, miközben várhatóan még további jelentős mennyiségű dolgozó fogja elhagyni az ágazatot.

alapvetően megkérdőjelezi a helyi erőforrásokra építő, aktív közösségi részvételen alapuló fejlesztési modellek/filozófiák alkalmazhatóságát.

A fenti megállapításokból, valamint az endogén és helyi fejlesztés elveiből kiinduló jelen kutatás egy hosszabb távú, a LEADER program hatékonyságát célzó vizsgálat előfutára, annak egyfajta megalapozása. Miközben országszerte készülnek az új helyi vidékfejlesztési stratégiák, egy gyors – és területileg korlátozott – pillanatkép erejéig kíváncsiak voltunk rá, hogy az előző évtizedekben az elmaradott vidéki térségek, a csökkenő mezőgazdasági foglalkoztatás szemszögéből megfogalmazódó problémákkal milyen összhangban vannak a helyi stratégiák, azokra milyen válaszokat, megoldásokat tud kínálni a LEADER program, és mik azok a területek, melyek mielőbbi változtatást igényelnek a program működése során.

Lokalizáció és endogén fejlesztés

A világgazdaság folyamatai, a globalizáció, az európai gazdaság térszerkezetének átrendeződése, az utóbbi évtizedekben a területi politika át- és felértékelődéséhez vezettek. Mind a tagállamok, mind pedig az egész Közösség jelentősen átalakította a területfejlesztés cél-, eszköz- és intézményrendszerét. Módosultak az alkalmazott alapelvek, a területi egyenlőtlenségek mérséklését szolgáló célok mellé kerültek, sőt nagyobb hangsúlyt kaptak az európai gazdasági tér versenyképességének erősítését szolgáló intézkedések, miközben előtérbe kerültek a lokális és endogén fejlesztési módszerek, eszközök.

A leginkább gazdasági, társadalmi illetve politikai vonatkozásban felmerülő, ám korántsem egységes megítélésű globalizációhoz (Fiss-Hirsch 2005) kapcsolódó lokalizáció (Dicken 2003) nagy általánosságban a vidéki területek felértékelődéséhez, egyfajta lehetőségek kiszélesedéséhez vezetett, a helyi értékek és a belső erőforrások szerepének előtérbe helyezése által (Moseley 2003, Terluin-Post 2001). Utóbbiakra alapozva a napjainkban fő hangsúlyként kezelt területi versenyképesség Cloke és Goodwin (1992) szerint azon múlik, hogy adott térség miként tud az átalakuló nemzeti vagy nemzetközi gazdasághoz kötődni, és magához tőkét, illetve a keresletet biztosító lakosságot vonzani. Ebben – köszönhetően a természeti erőforrásokkal, a környezettel kapcsolatos növekvő társadalmi és gazdasági igényeknek – igen nagy szerepet kapnak az egyre fontosabbá váló vidéki értékek és adottságok is, melyek így a vidékfejlesztési politikák előtérbe is bekerültek (Green et al. 2005).

Az endogén fejlődélméletek, a saját erőből történő építkezés előtérbe kerülésével, az említett versenyképesség alakítása döntően az egyes települések, térségek önálló feladatává vált. Ebben elsődleges szempont a sokszereplős területi verseny résztvevőinek összefogása, koordinálása, ami a vidékfejlesztés

vonatkozásában elsősorban az önkormányzati, gazdasági (vállalkozói), társadalmi (civil) „háromszöget” jelenti (ld. Kulcsár 2006, Madarász 1998, Regéczi 2005). Nemzetközi tapasztalatok (Derkzen-Bock 2009, Edwards et al. 2001, Lowe et al. 1995, Lowndes-Sullivan 2004, Marsden-Murdoch 1998, Scott 2004, Shortall 2008, Terluin-Post 2001), azt mutatják, hogy ezeknek a szereplőknek az állandó együttműködése során formálódó, az érdek-ellentéteket megfelelően kezelő, alulról szerveződő (gazdaság)fejlesztési programok lehetnek csak tartósan sikeresek. A globalizációs folyamatokhoz való alkalmazkodásnak a klasszikus termelési tényezők mennyisége és minősége csak az egyik előfeltétele. Pálné (1999) alapján a másik adaptációs kritérium adott terület szervezeti és intézményei közötti kapcsolatok jellege, a közös célkitűzések intézményesülésének lehetősége, a helyi ösztönzők, a kollektív döntések előkészítése, a társadalmi konszenzus. Ez az új versenyképességi tényezőcsoport azt jelzi, hogy a helyi fejlődés sikere nem csupán szűk gazdasági szempontokon múlik, hanem a területi fejlődésben érdekelt szereplők szoros koalíciójától, intézményes együttműködésétől is függ (Horváth 2000).

Ebben meghatározóak a térségi hálózatok (Lee et al. 2005, Lowe et al. 1995, Murdoch 2006), melyek a különböző szervezetek (vállalatok, közintézmények közti hálózatok) és személyek (társadalmi hálózat) összekapcsolására alkalmasak. Bebbington és Perreault (1999) a társadalmi tőke és a társadalmi hálózatok szerepét azért hangsúlyozza, mert az alapvetően befolyásolja a többi erőforráshoz való hozzáférést, és ezáltal a helyi fejlesztés lehetőségeit.

Az endogén elmélet szerint a fejlesztés akkor lehet eredményes, ha adott terület helyi (természeti, gazdasági, humán, kulturális) erőforrásaira alapoz (Farkas 2002, Kulcsár 2006, Nemes 2005, Ploeg - Dijk 1995), ha a helyi, regionális és globális hálózatokhoz való kapcsolódást teszi lehetővé (Lowe et al. 1995, Regéczi 2005), teret ad a helyi részvételnek és a helyi kezdeményezéseknek (Cernea 1992, Edwards et al. 2001, Rahman 1993, Ward - McNicholas 1998). Eközben, az önerős fejlesztés révén hosszú távon elszakad a külső támogatás okozta függőségtől, és a fenntartható fejlődést szolgálja (Nemes 2005, Ray 2000). Terluin és Post (2001) valamint Kulcsár (2006) alapján, meghatározó a helyi erőforrások⁴⁸, a helyi tevékenységek és a helyi szereplők fontossága, valamint az integrált megközelítés.

---

48 A területi verseny és az endogén fejlesztési elméletek szempontjából mindenképpen ki kell emelni a humán tőke szerepét, mely alapvetően befolyásolja az egyes térségek fejlesztési lehetőségeinek meghatározását, a globalizálódó világ gazdasághoz való csatlakozás esélyét, illetve végső soron a területi egyenlőtlenségek alakulását (Enyedi 2004, Rechnitzer és Smahó 2005).

A mezőgazdaság szerepének változása

Bár a fejlett országokban a mezőgazdaság foglalkoztatási szerepének csökkenése általános tendencia, ám a térszerkezet, a gazdaság térbeliségének megváltozása miatt nem egyenlő mértékben érinti, érintette az egyes térségeket. A negatív hatások az alapvetően mezőgazdasági hagyományokkal rendelkező, képzetlenebb és kedvezőtlenebb korstruktúrájú humán-erőforrással rendelkező, városhiányos, illetve nehezebben megközelíthető vidéki területeket jobban sújtják (SERA 2006). A poszt-szocialista országok – köztük a jelentős agrárhagyományokkal rendelkező Magyarország – vidéki térségeinek nehézségeit a kommunista rendszer megszűnését követő gazdasági, társadalmi változások, valamint a területi folyamatok sajátosságai sok esetben tovább mélyítették (EBRD 1999 és 2002).

Fontosszerpejt játszott ebben, hogy Magyarországon a rendszerváltást követően gyökeresen megváltoztak a mezőgazdaság földhasználati és tulajdonviszonyai, átalakult a gazdálkodás szervezeti rendszere, üzemi struktúrája is. A változásokkal párhuzamosan az ágazat nemzetgazdaságban (GDP), foglalkoztatásban betöltött szerepe jelentősen csökkent. Ezen változások hazánkban sem érintették egységesen az egyes térségeket. A negatív hatások az alapvetően mezőgazdasági hagyományokkal rendelkező, képzetlenebb és kedvezőtlenebb korstruktúrájú humán-erőforrással rendelkező, városhiányos vidéki területeket jobban sújtották, sújtják.

A mezőgazdaság szerepének változását és a vidék átstrukturálódását kísérő egyik lényeges jelenség Magyarországon is, a korábbi mezőgazdasági munkaerő kiszorulása a munkaerőpiacról, illetve ennek a munkaerőnek a gazdaság más ágazataiba történő átáramlási nehézségei. Ez korábbi kutatások alapján (Ritter 2009) erősen összefüggésbe hozható az érintett területek gazdasági-, társadalmi fejletlenségével, ami mind a versenyképesség kialakítását, mind önmagában az endogén helyi fejlesztéseket is megkérdőjelezi.

Fentiekből kiindulva, az alábbiakban ismertetett kutatásunk során olyan vidéki területeket céloztunk meg, mely korábbi vizsgálataink alapján fokozottan ki voltak téve a mezőgazdasági foglalkoztatás csökkenését, valamint a területi egyenlőtlenségek alakulását kísérő negatív következményeknek. Korábbi kutatásunk módszertanának, és a jelenlegi vizsgálatunkat megalapozó legfontosabb eredményeinek rövid ismertetése után részletesebben kitérünk arra, hogy az EU vidékfejlesztési politikájában klasszikus endogén, és lokális fejlesztési modellként működtetett LEADER program miként képes a vizsgálatba vont vidéki térségek adottságaihoz alkalmazkodni, helyi fejlesztéséhez hozzájárulni.

Az alkalmazott módszerek

Kiinduló kutatásunk (részletesen ld. erről Ritter 2009) első célja annak megállapítása volt, hogy melyek azok a kistérségek Magyarországon, amelyeket a rendszerváltás és a piacgazdaságra történő átmenet a mezőgazdasági munkaerő szempontjából a legkedvezőtlenebbul érintett⁴⁹. Meghatároztuk azokat a területek, ahol egyrészt jelentősen csökkent a vizsgált időszakban a mezőgazdasági foglalkozásúak aránya⁵⁰ (az 1990. és 2001. évi népszámlálások adatai alapján), másrészt ez nagyobb arányú, folyamatosan és tartósan is jelentkező regisztrált agrár-munkanélküliséget eredményezett (a Foglalkoztatási Hivatal 1990–2003. évi adatai alapján). A háromféle szempont összefésülésével kiválasztott térségeket⁵¹ agrárfoglalkoztatási válsággal küzdő területekként azonosítottuk (1. ábra).

A téma szempontjából releváns, a szakirodalom és a korábbi kutatásaink alapján kiválasztott 44 mutató bevonásával elvégzett faktorelemzés és diszkriminancia elemzés segítségével igazoltuk a területi egyenlőtlenségekkel való szignifikáns kapcsolatot. Bizonyítottuk, hogy a területi egyenlőtlenség fokozódásához a mezőgazdaságból kikerülő munkaerő képzettségi, és demográfiai szerkezetét tekintve jelentős mértékben hozzájárul. Feltártuk az érintett térségek gazdasági erejét, szociális állapotát, humán-erőforrásának szerkezetét és elérhetőségét jellemző mutatókat az elméletek szempontjából tekintve, a helyi és endogén fejlesztések végrehajtása igen sok nehézségbe ütközhet. Ez különösen igaz a legrosszabb helyzetben lévő – első klasztert alkotó – lehatárolt térségek esetén (1. ábra).

---

49 A jelzett kutatás a rendszerváltástól a tagállammá válásunkig eltelt időszak változásaira koncentrált, így az 1990 és - az Unió csatlakozást megelőző utolsó teljes statisztikai év - 2003 közti időszakot vette alapul, az akkor érvényes kistérségi besorolás szerint.

50 A vizsgálat a torzító hatások elkerülése végett nem vette figyelembe a főváros, a megyei jogú városok és a kistérségi városközpontok adatait, illetve az átlag helyett a kistérségek településsoros aggregált értékeit használta.

51 Azok a kistérségek, melyekben a vizsgált mutatók mindhárom esetben a felső kvartilisbe estek.

1.ábra: Agrárfoglalkoztatási válsággal küzdő kistérségek*, 2003

Megjegyzés: A vizsgálat során nyert faktorok és a standardizált alapmutatók segítségével lefuttatott klaszter-análízis segítségével három klasztert különíthető el az agrárfoglalkoztatási válsággal küzdő kistérségeken belül

■ 1. Klaszter (Barcs, Baktalórántháza, Csurgó, Fehérgyarmat, Nagyatád, Sásd, Sellye, Siklós, Vásárosnamény)

■ 2. Klaszter (Bácsalmás, Berettyóújfalu, Jánoshalma, Szeghalom)

■ 3. Klaszter (Enying, Kisbér, Polgár, Vasvár, Zalaszentgrót)

Forrás: Ritter 2009

Jelenlegi kutatásunkat a legrosszabb mutatókkal jellemezhető - agrárfoglalkoztatási válsággal küzdő, halmozottan hátrányos helyzetű vidéki térségek - elnevezésű első klaszterre terjesztettük ki, mely eredetileg kilenc kistérséget fog össze.

A klasztert a vizsgált mutatók és faktorok, valamint a helyi agrárstruktúra- és vidékfejlesztési programok helyzetelemzéseinek segítségével jellemeztük. A klaszter térségei jellegzetes határ menti, perifériális területek, melyek elérhetősége nagyon rossz. Ezek a térségek hagyományosan mezőgazdaság-orientált területek, melyek erősen megkönnyítették a mezőgazdasági szövetkezetek felbomlását (elsősorban a Dél-Dunántúlon, kiegészülve a bánya-bezárások hatásával is) és a keleti piacok elvesztését (főleg Szabolcsban - kiegészülve a korábbi ingázási lehetőségek megszűnésével). A foglalkoztatási lehetőségek hiánya, az ingázási lehetőségek korlátozottsága, a rossz elérhetőség teszik igazán súlyossá a problémát.

Ez a klaszter a negatív értékmérők mentén szélsőértékeket mutatott. Még a kedvezőnek tűnő demográfia folyamatok háttérében is a nagy arányú roma népesség, és a szegényebb rétegek szegregálódása állt. A vizsgált időszakban jellemzőek a fokozott szociális terhek, a tartósan magas munkanélküliség, a foglalkoztatás hiánya, miközben a még mindig jelentős, de alapvetően versenyképtelen, kedvezőtlen birtokszerkezetű mezőgazdaságnak elsősorban szociális funkciója hangsúlyos. Erősen hozzájárul a gondokhoz, és akadályozza a fejlesztéseket a humán tőke állapota (iskolázatlanság, alacsony HDI⁵²), az érintett réteg passzív viselkedése is.

Az aprófalvas településszerkezet felerősíti a kedvezőtlen folyamatokat. A vizsgált időszak végén a települések infrastruktúrája jelentős fejletlenséget mutat. A térségközpontok vagy jellemzően funkcióhiányosak (pl. Sásd) vagy éppen túlságosan oda koncentrálnak a funkciók (pl. Baktalórántháza, Vásárosnamény, Barcs, Siklós), és azok a térség számára így - a térségen belül is megfigyelhető kedvezőtlen közlekedési lehetőségeknek és infrastruktúrájának köszönhetően - nem érhetőek el.

Az elzárt, periférián lévő területeken az egyének és önkormányzatok szintjén is határozottan megjelent a saját tőke hiányának problémája, mely mind az agrárágazaton belüli, mind az azon kívüli lehetőségeket beszűkíti. Negatívan hatott a közösségek szervezetlensége, a fejlesztési aktorok összefogásának hiánya, a szükséges szellemi kapacitás kiáramlása is. Ehhez járult, hogy ugyan a térségen belüli együttműködés minden akkori helyi stratégiában megfogalmazott célkitűzés, ám a nagyobb léptékű, regionális szintű kooperáció, a fejlettebb területekhez való felzárkózás szándéka csak elvétve jelent meg a fejlesztési tervekben (ott is elsősorban az eleve fejlettebb kistérségeknél, mint Siklós és Baktalórántháza). Az együttműködéssel és kooperációval kapcsolatban meg kell említeni, hogy a kilencből öt kistérségen belül volt található nyertes LEADER+ akciócsoport a kiinduló vizsgálat idején. Ez némi optimizmusra adhat okot, ám Csurgó és környéke kivételével, egyik akciócsoport sem fedte le kistérségének jelentősebb részét.

A 2007 és 2013 közötti időszakban a vizsgált kilenc statisztikai kistérség hét LEADER térséghez⁵³ tartozik (2. ábra). Ezek között csupán két olyan akciócsoport (Dél-Baranya Határmenti Települések Egyesülete és a Rinya-Dráva

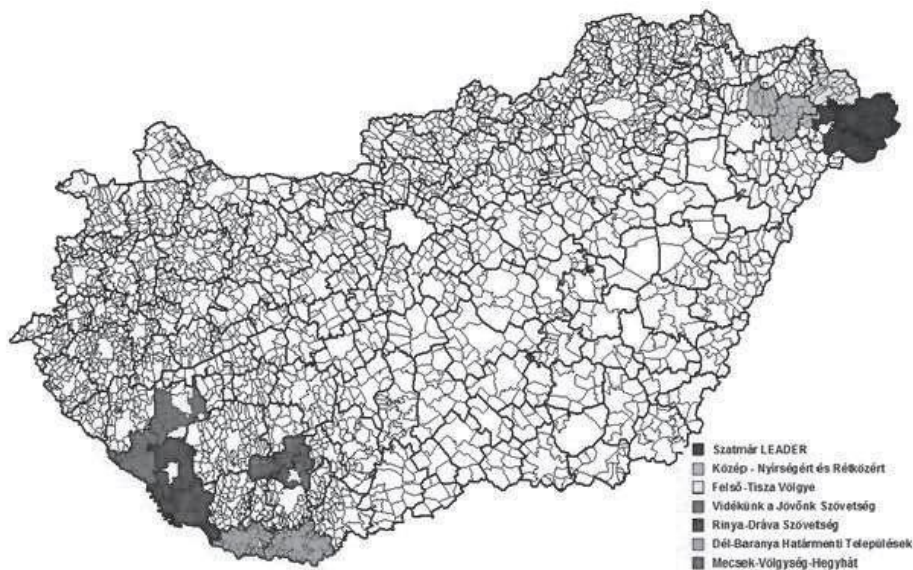
---

52 Az emberi erőforrás fejlettségét jelző HDI-t (Human Development Index) a várható élettartamra, a képzettségre és a gazdasági aktivitásra vonatkozó mérőszámokat foglalja magába. Értékének növekedése fejlettebb humán-erőforrást jelez.

53 Dél-Baranya Határmenti Települések Egyesülete, Felső-Tisza Völgye Vidékfejlesztési Egyesület, Közép- Nyírségért és Rétközért Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület, Mecsek-Völgység-Hegyhat Egyesület, Rinya-Dráva Szövetség Egyesület, Szatmár LEADER Egyesület, Vidékünk a Jövőnk Szövetség.

Szövetség Egyesület) van, melyet teljes mértékben lefednek a vizsgált statisztikai kistérségek.

2. ábra: A vizsgált LEADER Egyesületek által lefedett területek 2007-2013

Forrás: MVH adatok alapján saját szerkesztés, 2011

Legfrissebb kutatásunkban megpróbáltuk feltérképezni a vizsgált klaszter által érintett akciócsoportoknál, hogy a bevezetőben röviden felvázolt elméletek miképpen valósulnak, hogyan valósíthatók meg a gyakorlatban, az általunk feltárt eredményekkel, az akkori helyzetelemzésekben is összefogott problémákkal milyen összhangban vannak az azóta kidolgozott helyi stratégiák, maga a LEADER program, illetve annak keretén belül a konkrét projektek.

A kutatásunkhoz felhasznált adatokat a LEADER egyesületektől kérdőívezéssel gyűjtöttük. A pályázati és támogatási adatokat a Központi Statisztikai Hivatal T-STAR adatbázisából származó népesség adatokkal standardizáltuk. Az elemzés során többféle módszert alkalmaztunk: leíró statisztikát, kereszttábla-elemzést és korrelációs számítást, melynek eredményeit a következő fejezetekben mutatjuk be.

A vizsgált LEADER egyesületek jellemzői

Az általunk vizsgált LEADER egyesületek által lefedett települések száma jelentős szórást mutat (1. táblázat). A Felső-Tisza Völgye Vidékfejlesztési Egyesület

foglalja magában a legkevesebb, a Dél-Baranya Határmenti Települések Egyesülete pedig a legtöbb települést.

1.táblázat: A vizsgált LEADER egyesületek területi jellemzői

LEADER Egyesületek	A LEADER egyesületekhez tartozó települések száma (db)	A vizsgált kistérségekhez tartozó települések aránya a HACS-on belül (%)	Statisztikai kistérségek
DélBaranya Határmenti Települések	88	100%	Sellyei, Siklói
Felső-Tisza Völgye	31	87%	Vásárosnaményi
Közép - Nyírségért és Rétközért	33	58%	Baktalórántházi
Mecsek-Völgység-Hegyhát	46	59%	Sásdi
Rinya-Dráva Szövetség	41	98%	Barcsi, Nagyatádi
Szatmár LEADER	75	65%	Fehérgyarmati
Vidékünk a Jövők Szövetség	42	43%	Csurgói

Forrás: a vizsgált LEADER egyesületek adatai alapján saját szerkesztés, 2011

Az akció csoportokban található települések száma jelentősen befolyásolta az egyesületek taglétszámának alakulását. Míg a Vidékünk a Jövők Szövetségnek mindössze 52 tagja van, addig a Szatmár LEADER Egyesületben 275 tag regisztrált, és a Dél-Baranya Határmenti Települések Egyesülete is 219 tagból áll.

A nagyobb méretű akció csoportok esetében gyakorta meglehetősen bonyolult feladatnak bizonyult az együttműködés. A 100 fő feletti egyesületekben általában nem egyszerű megtalálni a közös célokat és ezek érdekében közösen fellépni.

Az egyesületek összetétele igencsak heterogén képet mutat. Néhány egyesületben (pl. a Felső-Tisza Völgye Vidékfejlesztési Egyesületben és a Vidékünk a Jövők Szövetségben) a közsféra képviselői dominálnak, míg más akció csoportokban (pl. a Szatmár LEADER Egyesületben és a Közép-Nyírségért és Rétközért Egyesületben) az üzleti sféra képviselői vannak többségben, de akad olyan egyesület (Rinya-Dráva Szövetség) is, ahol a civilek vannak túlsúlyban.

Az egyesület döntéshozó szerve az elnökség. Az elnökség összetétele már homogénebb, mint az egyesület tagsága. Az egyesület taglétszámától függetlenül az elnökségi tagok száma 9 és 13 fő között volt. Az érintett LEADER egyesületek

elnökségekben – a Rinya-Dráva Szövetség Egyesület és a Vidékünk a Jövönk Szövetség kivételével - a közszéferá képviselői vannak többségben.

A LEADER egyesületek által elkészített helyi vidékfejlesztési stratégiák szereplő problémák lényegében megegyeznek a módszertani fejezetben ismertett elözetes kutatás során feltárt helyi problémákkal. Ez azt jelenti, hogy a két kutatás között eltelt időben, nem szűntek meg a problémák, így továbbra is általános jelenség a vizsgált kistérségekben:

- a periférialitás, az alacsony népsűrűség;
- az aprófalvas szerkezet;
- a fejletlen infrastruktúra;
- a mezőgazdaság átalakulása okozta foglalkoztatási válság;
- az alacsony hatékonyságú- és jövedelmezőségű agrárium, apró birtokok;
- az ipar-, vállalkozások-, saját-tőke hiánya, beruházások távolmaradása;
- a magas és tartós munkanélküliség, a helyi foglalkoztatási lehetőségek hiánya;
- a fiatalok és szakképzettek elvándorlása;
- a képzetlen, kedvezőtlen összetételű humán erőforrás;
- a roma népesség magas arányából eredő problémák.

Az ŰMVP⁵⁴ LEADER program első körös⁵⁵ eredményei (ŰMVP IV. tengely)

A hét LEADER térségben az ŰMVP IV. tengely keretében összesen 610 millió forint támogatást osztottak ki, melynek 73%-a (446,6 millió forint) hasznosult a vizsgált kilenc statisztikai kistérség területén (2. táblázat).

2.táblázat: Az ŰMVP LEADER tengely megvalósítására fordított támogatások a vizsgált kistérségekben

LEADER egyesületek	Támogatás		
	összeg (Ft)	1 főre jutó (Ft/fő)	1 pályázatra jutó (Ft/db)
DélBaranya Határmenti Települések	15 377 978	291	3 075 596
Felső-Tisza Völgye	73 493 607	2350	6 124 467
Közép - Nyírségért és Rétközért	22 503 911	641	2 250 391
Mecsek-Völgyesség-Hegyhát	43 077 966	2912	1 435 932
Rinya-Dráva Szövetség	133 672 588	2536	2 191 354

54 ŰMVP: Új Magyarország Vidékfejlesztési Program

55 LEADER pályázatok benyújtására nyitva álló időszak 2009. október 1-től 2009. november 16-ig tartott, melynek eredményeit csupán 2010. második felében hirdették ki.

A LEADER program szerepe az agrárfoglalkoztatási
válsággal küzdő kistérségekben 119

LEADER egyesületek	Támogatás		
	összeg (Ft)	1 főre jutó (Ft/fő)	1 pályázatra jutó (Ft/db)
Szatmár LEADER	84 693 244	2137	3 024 759
Vidékünk a Jövönk Szövetség	73 745 257	4108	2 836 356
Összesen:	446 564 551	1828	2 596 306

Forrás: a vizsgált LEADER egyesületek adatai alapján saját szerkesztés, 2011

A megítélt támogatások között nagyságrendbeli különbségek vannak. A legkevesebb támogatást a Dél-Baranya Határmenti Települések Egyesület osztott ki, míg legtöbbet a Rinya-Dráva Szövetség. A kistérségi lakosságsszámmal standardizált támogatási adatokat vizsgálva azonban kissé eltérő képet kaptunk, hiszen eszerint a Vidékünk a Jövönk Szövetség területén élők szereztek meg a legnagyobb támogatást. Az egy pályázatra jutó támogatási összegek viszonylag alacsonyok voltak. A Felső-Tisza Völgye Egyesületben volt a legnagyobb az összeg, de még itt is csak hatmillió forint volt (2. táblázat).

A projektgenerálási aktivitás szintén eltérő volt a vizsgált kistérségekben. Vannak kistérségek, ahol rendkívül alacsony a projektgenerálási aktivitás. Például a Dél-Baranya Határmenti Települések Egyesülete csupán öt db pályázatot támogatott. Ezzel szemben a Rinya-Dráva Szövetség 61 db projektet társfinanszíroz (3. táblázat), míg a tízezer lakosra jutó pályázatok számát tekintve a Mecsek-Völgyesség-Hegyhát Egyesület területén volt a legmagasabb a pályázati kedv.

3. táblázat: Az ÚMVP LEADER tengely keretében támogatott pályázatok száma a vizsgált kistérségekben

LEADER egyesületek	Pályázatok	
	száma (db)	10 ezer lakosra jutó (db/10ezer fő)
DélBaranya Határmenti Települések	5	0.9
Felső-Tisza Völgye	12	3.8
Közép - Nyírségért és Rétközért	10	2.8
Mecsek-Völgyesség-Hegyhát	30	20.3
Rinya-Dráva Szövetség	61	11.6
Szatmár LEADER	28	7.1
Vidékünk a Jövönk Szövetség	26	14.5
Összesen:	172	7.0

Forrás: a vizsgált LEADER egyesületek adatai alapján saját szerkesztés, 2011

Megállapítottuk, hogy az egy főre jutó támogatási összegek és a tízezer főre jutó támogatott pályázatok száma között a korrelációs együttható alapján erős, pozitív kapcsolat van, vagyis ahol sok pályázatot támogattak, ott a támogatás is magas volt.

A helyi akciócsoportoknak hét kategóriákba kellett besorolniuk saját céljaikat a helyi vidékfejlesztési stratégia kidolgozása során: a LEADER-hez kapcsolódó képzés; közösségi célú fejlesztés; rendezvényszervezés; térségek közötti és nemzetközi együttműködés; LEADER térségen belüli együttműködés; tervek és tanulmányok; vállalkozás alapú fejlesztés.

A keresztábra-elemzés alapján megállapítottuk, hogy szignifikáns, ám közepesen kicsit gyengébb erősségű kapcsolat van az akciócsoportok és a fent említett pályázati témák között. Az elemzés során nyert eredmények alapján az alábbiakban ismertetjük, hogy mely célterületek váltották ki a legnagyobb pályázati aktivitást és mely kistérségekben voltak leginkább, illetve legkevésbé népszerűek ezek a projekt témakörök.

A vizsgált statisztikai kistérségekben a támogatott LEADER projektek 44%-a közösség célú fejlesztésre irányult. Kiemelkedően sok ilyen jellegű fejlesztési projektet támogatott a Rinya-Dráva Szövetség és a Mecsek-Völgység-Hegyhát Egyesület. Ezzel ellentétben a Dél-Baranya Határmenti Települések Egyesülete egyáltalán nem dolgozott ki közösség célú fejlesztési célterületeket, ebből adódóan nem is érkezett be hozzájuk ilyen jellegű projekt. A Felső-Tisza Völgye Vidékfejlesztési Egyesület és a Közép - Nyírségért és Rétközért Vidékfejlesztési Egyesület szintén nem támogatott ilyen pályázatokat.

A pályázatok számát tekintve a második helyen (31%-kal) rendezvények állnak. A Rinya-Dráva Szövetség, a Szatmár LEADER Egyesület, a Vidékünk a Jövőnk Szövetség és Közép - Nyírségért és Rétközért Vidékfejlesztési Egyesület finanszíroztak különféle rendezvényeket. Sőt az utóbbi egyesület kizárólag rendezvényeket támogat. Ezzel szemben Dél-Baranya Határmenti Települések Egyesülete ilyen célú fejlesztési célterületeket sem dolgozott ki.

A harmadik leginkább támogatott célterület (16%-kal) a vállalkozás alapú fejlesztések. Főként a Szatmár LEADER Egyesület és a Rinya-Dráva Szövetség támogat vállalkozás jellegű projekteket. Ezzel ellentétben a Közép - Nyírségért és Rétközért Vidékfejlesztési Egyesület egyáltalán nem ítelt meg támogatást ilyen fejlesztési projektekre.

Az együttműködést ösztönző projektek igencsak háttérbe szorultak valamennyi érintett kistérségben. A térségek közti együttműködést elősegítő projekteket kizárólag a Felső-Tisza Völgye és a Szatmár LEADER egyesületek, míg térségen belüli együttműködést szintén csak a Felső-Tisza Völgye és a Mecsek-Völgység-Hegyhát egyesületek támogattak.

Annak ellenére, hogy - a Mecsek-Völgység-Hegyhát Egyesület kivételével - valamennyi egyesület legalább egy képzéssel kapcsolatos célterületet kidolgozott, nagyon kevés képzéssel kapcsolatos pályázat érkezett be a LEADER egyesületekhez.

Az érintett térségekben mindössze egy-egy képzési célú projektet támogatott Dél-Baranya Határmenti Települések Egyesülete és a Rinya-Dráva Szövetség. A tanulmányok készítését célzó pályázatok szintén nem voltak népszerűek. Kizárólag a Dél-Baranya Határmenti Települések Egyesülete részesített támogatásban ilyen jellegű projektet.

Az ÚMVP III. tengelyének LEADER-elveken alapuló intézkedéseivel kapcsolatos első körös⁵⁶ eredményei

Az ÚMVP készítői nem csak a kötelező mértékben alkalmazták a LEADER megközelítést Magyarországon, hanem kiterjesztették a III. tengely további négy intézkedésére is: a falumegújításra és fejlesztésre, a mikroállalkozások létrehozására és fejlesztésére, a turisztikai tevékenység ösztönzésére és a vidéki örökség megőrzésére.

A hét LEADER egyesület közel ötmilliárd forint támogatást osztott szét a nyertes projektek között az első pályázati körben a III. tengely intézkedéseinek megvalósítására, melynek 78%-a (3,85 milliárd Ft) megy a vizsgált kilenc statisztikai kistérség pályázataira (4. táblázat).

A legtöbb támogatást a Dél-Baranya Határmenti Települések Egyesület osztott ki a III. tengely LEADER-elveken alapuló intézkedéseinek végrehajtására a Sellyei és a Siklósi kistérségekben, míg legkevesebbet a Vidékünk a Jövőnk Szövetség. Az egy főre jutó támogatási adatokat vizsgálva azonban a Mecsek-Völgység-Hegyhát Egyesület területén működő vállalkozások, civil szervezetek és önkormányzatok szerezték meg a legtöbb támogatást. Az ÚMVP LEADER tengelyhez képest jóval nagyobb összegeket ítéltek meg egy-egy projekt végrehajtására (4. táblázat).

4. táblázat: Az ÚMVP III. tengely megvalósítására fordított támogatások a vizsgált kistérségekben

LEADER egyesületek	Támogatás		
	összeg (Ft)	1 főre jutó (Ft/fő)	1 pályázatra jutó (Ft/db)
DélBaranya Határmenti Települések	958 624 703	18 164	22 824 398
Felső-Tisza Völgye	342 914 174	10 963	26 378 013
Közép - Nyírségért és Rétközért	754 376 275	21 474	19 852 007

56 Az ÚMVP III. tengelyének intézkedéseire 2008. október 18. és 2009. január 10. között lehetett támogatási kérelmet benyújtani, melynek eredményeit 2009-ben hirdették ki. A második körös pályázatok eredményeit a kutatás időpontjában (2011. februárban) még nem hozták nyilvánosságra.

LEADER egyesületek	Támogatás		
	összeg (Ft)	1 főre jutó (Ft/fő)	1 pályázatra jutó (Ft/db)
Mecsek-Völgység-Hegyhát	395 809 403	26 757	14 136 050
Rinya-Dráva Szövetség	589 957 247	11 191	12 552 282
Szatmár LEADER	582 269 442	14 695	22 394 979
Vidékünk a Jövönk Szövetség	229 458 768	12 783	16 389 912
Összesen:	3 853 410 012	15 775	18 526 010

Forrás: a vizsgált LEADER egyesületek adatai alapján saját szerkesztés, 2011

Az egy főre jutó támogatási összegek és a tízezer főre jutó támogatott pályázatok száma között a korrelációs együttható alapján a LEADER-tengelyhez hasonlóan a III. tengely esetében is nagyon erős, pozitív kapcsolat van, vagyis azokban a térségekben, ahol sok pályázatot támogattak, ott a támogatás összege is nagy volt.

Az egyes egyesületek által támogatott projektek száma között jelentős eltérést tapasztaltunk. Vannak kistérségek, ahol - a IV. tengelyhez hasonlóan - alacsony a projektgenerálási aktivitás. Ilyen például a Felső-Tisza Völgye Vidékfejlesztési Egyesület, mely mindössze 13 db pályázatot támogat a vizsgált területen. Ezzel ellentétben, a Rinya-Dráva Szövetség területén igen aktívak a helyi pályázók, hiszen az egyesület 47 projektet társfinanszíroz (5. táblázat). A tízezer lakosra jutó pályázatok számát tekintve viszont a Mecsek-Völgység-Hegyhát Egyesület területén a legmagasabb a pályázati aktivitás.

5. táblázat: Az ŰMVP III. tengely keretében támogatott pályázatok száma a vizsgált kistérségekben

ŰMVP LEADER egyesületek	Pályázatok	
	száma (db)	10 ezer lakosra jutó (db/10ezer fő)
DélBaranya Határmenti Települések	42	8.0
Felső-Tisza Völgye	13	4.2
Közép - Nyírségért és Rétközért	38	10.8
Mecsek-Völgység-Hegyhát	28	18.9
Rinya-Dráva Szövetség	47	8.9
Szatmár LEADER	26	6.6
Vidékünk a Jövönk Szövetség	14	7.8
Összesen:	208	8.5

Forrás: a vizsgált LEADER egyesületek adatai alapján saját szerkesztés, 2011

A keresztábra-elemzés alapján megállapítottuk, hogy ugyan szignifikáns, de meglehetősen gyenge kapcsolat van az akciócsoportok és a pályázati témák, azaz a LEADER egyesületek és III. tengely négy intézkedése között.

A támogatott pályázatok számát tekintve az első helyen a falumegújítás és fejlesztés áll 33%-kal a vizsgált kistérségekben. A legtöbb ilyen témájú projektet a Rinya-Dráva Szövetség és a DélBaranya Határmenti Települések Egyesülete finanszírozza. Ezzel szemben a Vidékünk a Jövők Szövetség és Felső-Tisza Völgye Vidékfejlesztési Egyesület nagyon kevés falufejlesztési pályázatot dotál.

A második legnépszerűbb intézkedés a mikrovállalkozások létrehozása és fejlesztése. A támogatott pályázatok 29%-a ilyen típusú a vizsgált kistérségekben. A Közép-Nyírségért és Rétközért Vidékfejlesztési Egyesület és Mecsek-Völgység-Hegyhát Egyesület támogatja a legtöbb vállalalkozási jellegű projekteket. Ezzel szemben a Felső-Tisza Völgye Vidékfejlesztési Egyesület és a Szatmár LEADER Egyesület nagyon kevés ilyen témájú pályázatot részesített támogatásban.

A támogatott pályázatok 19%-a turisztikai tevékenység ösztönzésére irányuló projekt a vizsgált kistérségekben. A turizmussal kapcsolatos pályázati aktivitás épp ellentétes volt a 2. intézkedésnél tapasztaltakkal, vagyis a Közép-Nyírségért és Rétközért Vidékfejlesztési Egyesületben volt a legalacsonyabb, míg a Felső-Tisza Völgye Vidékfejlesztési Egyesületben és a Szatmár LEADER Egyesületben a legmagasabb. A Mecsek-Völgység-Hegyhát Egyesület kivétel, mert egyaránt viszonylag sok mikrovállalkozás létrehozására és turizmus fejlesztésre irányuló projektet támogat.

A támogatott pályázatok szintén 19%-a pedig vidéki örökség megőrzésére irányuló projekt vizsgált statisztikai kistérségekben. Elsősorban a DélBaranya Határmenti Települések Egyesülete és a Szatmár LEADER Egyesület társfinanszíroz ilyen pályázatokat, míg a Mecsek-Völgység-Hegyhát Egyesületre és a Rinya-Dráva Szövetségre kevésbé jellemzőek a vidéki örökség megőrzését célzó projektek.

Összegzés és javaslatok

Tanulmányunkban az ÚMVP LEADER program által nyújtott lehetőségeket azokban a hátrányos helyzetű kistérségekben vizsgáltuk, amelyek leginkább szenvedtek a mezőgazdasági foglalkoztatás csökkenése miatt az utóbbi két évtizedben. Írásunkban még csak néhány előzetes vizsgálat eredményeit közöltük, de a téma komplexitása további vizsgálatokat tesz majd szükségessé. Az előző fejezetben a program-dokumentációk alapján feltártuk a helyi problémákat, majd megnéztük, hogy ezekre a problémákra milyen válaszokat, megoldásokat kínált a LEADER kezdeményezés, és melyek azok a területek, melyek mielőbbi változtatást igényelnek.

A kutatásunk során körvonalazódott, hogy az ÚMVP LEADER program és az ÚMVP III. tengely LEADER elveken alapuló négy intézkedése hozzájárulhat a helyi gazdasági és társadalmi problémák mérsékléséhez. A vizsgált kilenc kistérségben 380 projektötletet részesítettek összesen 4,3 milliárd forint támogatásban, melyek a térségben élők életminőségének javítását célozták. A támogatásoknak köszönhetően sok településen látványosan javult az infrastruktúra, számos templomot, kulturális központot, művelődési házat, falumúzeumot újjítottak fel, melyek a közösség élet legfontosabb találkozóhelyéül szolgálnak. Új játszótereket alakítottak ki és rendbe hoztak parkokat, tereket és temetőket a támogatásokból. Ezek a projektek nemcsak a vidéki örökség megőrzéséhez járultak hozzá számottevően, hanem a társadalmi kohézió erősítéséhez is.

Számos fesztivált, kulturális, sport és turisztikai rendezvényt valósítottak meg, melyek elvben hozzájárulnak a helyi identitástudat, a helyi közösséghez való kötődés erősödéséhez. Ráadásul bevételeket is generáltak a helyi közösség számára, és növelték egy-egy település ismertségét ezek a rendezvények.

Több vállalkozás alapú fejlesztés is megvalósult a térségben. Új mikrovállalkozások jöttek létre, illetve többen a már meglévő vállalkozásaikat fejlesztették a programoknak köszönhetően. Új eszközöket szereztek be, illetve fejlesztették a termékeik, szolgáltatásaik színvonalát. Néhány bemutató gazdaságot is létrehozottak, melyek jó példaként szolgálnak a fenntartható mezőgazdaságra. Számos turisztikai szálláshelyet is bővítették és az ehhez kapcsolódó szolgáltatások színvonalát is fejlesztették különösen a Felső-Tisza Völgye és a Szatmár LEADER Egyesület kistérségeiben.

A támogatások révén új munkahelyek teremtődtek a térségekben, így ha nem is nagy mértékben, de hozzájárultak helyben foglalkoztatás növeléséhez, szinten tartásához. Itt meg kell jegyeznünk, hogy nem tudtuk mérni, hány munkahelyet sikerült megőrizni a támogatásoknak köszönhetően, valamint hogy a pályázók többnyire csak egyszemélyes vállalkozásokat alapítottak. A kutatást nehezítette az is, hogy a gazdasági válság miatt statisztikailag egyébként sem mutatható ki javulás a foglalkoztatást illetően a térségekben. Reméljük, a jövőben több lehetősége lesz a vállalkozásfejlesztő pályázatok ösztönzésére, kihasználására, hiszen a térségben a nagy munkanélküliség okozza a legsúlyosabb problémát. Bár tisztában vagyunk a helyi vállalkozói aktivitás és a gazdasági feltételek szűkösségének problémáival, fontosnak tartanánk ezen pályázati lehetőségek bővítését, nagyobb arányú kihasználását, különös tekintettel arra, hogy a vizsgált kistérségekben (is) elsősorban a munkahelyek, munkalehetőségek megteremtése lenne az egyik legfőbb eszköz a helyi gazdasági-, társadalmi fejlődés generálásához. Nyilvánvaló az is, hogy az ehhez szükséges feltételeknek a megteremtése már jóval túlmutat a kistérségi kereteken.

Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy bár a vizsgált területek az agrárfoglalkoztatási válság kapcsán kerültek érdeklődésünk középpontjába,

kifejezett stratégiai irányvonalat, illetve pályázati kört nem találtunk ezen speciális probléma orvoslására. Tekintve a potenciálisan érintettek széles körét, valamint az agrárfoglalkoztatás és a mezőgazdasági munkanélküliek sajátosságait, ezen a területen mindenképpen célzott változtatást javasolunk.

Mi is kimutattuk, hogy a munkanélküliség egyik oka az alacsony végzettségű lakosság magas aránya. Kiemeljük, hogy ennek ellenére a képzési projektek nagyon háttérbe szorultak. Mindössze néhány ilyen jellegű projektet támogattak a vizsgált kistérségben. A jövőben véleményünk szerint erre a célterületre jóval nagyobb hangsúlyt kellene helyezni, különös tekintettel a humán erőforrás és a helyi (gazdaság)fejlesztés közötti szoros kapcsolatot feltáró, kimutató elméletek és kutatások fényében.

Annak ellenére, hogy az egyik legjelentősebb probléma a vizsgált célterületeken az összefogás hiánya és a LEADER program egyik legfontosabb kulcsszava az együttműködés, ezekben a kistérségekben nagyon kevés ilyen típusú projekt valósult meg. Inkább csak az ország keleti részében lévő akciócsoportokban volt található olyan pályázat, melyben határon túli térséggel működtek együtt. A térségen belüli együttműködés szintén nem volt jellemző. Pedig a szakirodalom és a gyakorlati tapasztalatok tükrében a kooperációk erősíthetnék a helyi aktivitást, segíthetnének a helyi problémák kezelésében, hozzájárulhatnának a helyi erőforrást hatékonyabb felhasználásához, ezért a jövőben szerintünk jóval több hangsúlyt kellene fektetni a közös akciók ösztönzésére és támogatására.

A pályázati kedv meglehetősen heterogénnek bizonyult mindkét tengely esetében. Voltak olyan kistérségek melyek egyik program esetében sem bizonyultak aktívprojektgenerálóknak (ilyen pl. Felső-Tisza-Völgye Vidékfejlesztési Egyesület), míg más kistérségekben mindkét tengely esetében magas volt a pályázati kedv (pl. Rinya-Dráva Szövetség). Miközben természetesen a háttérben megbúvó okok feltárása további, részletesebb vizsgálatokat igényel, és tisztában léve a pályáztatás nehézségeivel, annyi megállapítható, hogy azokban a kistérségekben ahol kevés pályázat érkezett be az első két fordulóban, ott szerintünk hatékonyabb eszközökkel kellene ösztönözni a pályázókat a jövőben. Ennek megoldása azonban meglátásunk szerint sokszor túlmutat az akciócsoportok, kistérségek keretein.

A helyi vidékfejlesztési stratégiák aktuális felülvizsgálata után az új célkitűzések és intézkedések kiegészülve a szükséges hatékony állami beavatkozásokkal remélhetőleg hamarosan hozzájárulnak majd ahhoz, hogy a pályázatok és a nyertes projektek még jobban illeszkedjenek a helyi igényekhez, lehetőségekhez, ezáltal segítve a vizsgált területek gazdasági-, társadalmi fejlődését.

Irodalom

- Bebbington A. - Perreault T. (1999): Social Capital, Development, and Access to Resources in Highland Ecuador. *Economic Geography* (4) 395-418. p
- Cernea M. (1992) The Building Blocks of Participation. Washington: World Bank
- Cloke P. - Goodwin M. (1992): Conceptualising countryside change: from post-Fordism to rural structured coherence. *Transactions of the Institute of British Geographers* (17) pp. 321-336.
- Derkzen, P. – Bock, B. B. (2009): Partnership and role perception, three case studies on the meaning of being a representative in rural partnerships. *Environment and Planning C: Government and Policy* 27 (1) 75-89.p.
- Dicken P. (2003): Global Shift. Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century. London: SAGE
- EBRD (1999): Transition report 1999: Ten years of transition. London: EBRD
- EBRD (2002): Transition report 2002: Agriculture and rural transition. London: EBRD
- Edwards, B.- Goodwin, M.- Pemberton, S. - Woods, M. (2001): Partnerships, power, and scale in rural governance. *Environment and Planning C: Government and Policy* 19, 289-310.p.
- Enyedi Gy. (2004). Regionális folyamatok a poszt szocialista Magyarországon. *Magyar Tudomány* (9) 935-941. p.
- Farkas, T. (2002): Vidékfejlesztés a fejlődésemelvények és a fejlesztési koncepciók tükrében. *Tér és Társadalom* 16 (1) 41-57. p.
- Fiss P. C. - Hirsch P. M. (2005): The discourse of globalization: Framing and sensemaking of an emerging concept. *American Sociological Review* (2) 29-52. p.
- Green G.P. - Dellar S.C. - Marcouiller D.W. (Eds.) (2005): Amenities and rural development: theory, methods and public policy. Cheltenham: Edward Elgar Publishing
- Horváth Gy. (2000): Partnerség az Európai Unió regionális politikájában. *Tér és Társadalom* (1) 11-26. p.
- Kulcsár L. (Szerk.) (2006): Vidékfejlesztés. (tankönyv - kézirat) Gödöllő: SZIE
- Lowndes V. – Sullivan, H. (2004): Like a Horse and Carriage or a Fish on a Bicycle: How Well do Local Partnerships and Public Participation go Together? *Local Government Studies* 30 (1), 51-73.p.
- Lee, J.- Árnason, A.- Nigtingale, A.- Shucksmith, M. (2005): Networking: Social Capital and Identities in European Rural Development. *Sociologia Ruralis* 45 (4), 269-283.p.
- Lowe P. - Murdoch J. - Ward N. (1995): Networks in Rural Development: beyond exogenous and endogenous models. 87-105. p. In: Ploeg J. D. van der - Dijk G. van (Szerk.): *Beyond modernisation: The impact of endogenous rural development* Assen: Van Gorcum

- Madarász I. (1998): A vidék- és területfejlesztés alapjai (egyetemi jegyzet). Gödöllő: GATE
- Marsden, T. - Murdoch, J. (1998): Editorial: the shifting nature of rural governance and community participation. *Journal of Rural Studies* 14 (1), 1-4.p.
- Moseley M. J. (2003): *Rural Development Principles and Practice*. London: Sage
- Murdoch, J. (2006): Networking rurality: emergent complexities in the countryside. P. Cloke- T. Marsden-P.H. Mooney (eds.) (2006): *Handbook of Rural Studies*, SAGE Publication, London, 171-184.p.
- Nemes, G. (2005): *Integrated rural development: the concept and its operation*. Institute of Economics Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Hungary.
- Pálné Kovács I. (1999): *Regionális politika és közigazgatás*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus
- Rahman A. (1993) *Peoples' Self Development: Perspectives on Participatory Action Research*. London: Zed Books
- Regéczi, D. (2005): Limited Partnership: The Lack of Sustainable Development in Relation to Participation in Hungarian Public-Private Partnerships. *Business Strategy and the Environment* 14 (4), 205-215.p.
- Rechnitzer J. - Smahó M. (2005): *A humán erőforrások sajátosságai az átmenetben*. Budapest: MTA KTI
- Ritter K. (2009): Társadalmi - gazdasági fejlettség és agrárfoglalkoztatási válság Magyarországon. *Gazdaság és Társadalom* 1. (1) pp. 112-140
- Scott, M. (2004): Building institutional capacity in rural Northern Ireland: the role of partnership governance in the LEADER II programme. *Journal of Rural Studies* 20 (1), 49-59.p.
- SERA (2006): *Study on Employment in Rural Areas, Final Deliverable*. Luxembourg: European Commission, Directorate General for Agriculture
- Shortall, S. (2008): Are rural development programmes socially inclusive? Social inclusion, civic engagement, participation, and social capital: Exploring the differences. *Journal of Rural Studies* 24 (4), 450-457.p.
- Terluin I. J. - Post J. H. (2001): Key messages on employment dynamics in leading and lagging rural regions of the EU. (Az „European Rural Development: Problems, Chances, Research Needs” c. konferencián (2001. május 7-9.) elhangzott előadás anyaga.) The Hague: Agricultural Economics Research Institute LEI http://www.iiasa.ac.at/Research/ERD/net/pdf/terluin_1.pdf
- Ploeg J. D. van der - Dijk G. van (Eds.) (1995): *Beyond Modernization: The Impact of Endogenous Rural Development*. Assen: Van Gorcum
- Ward, N. - McNicholas, K. (1998): Reconfiguring Rural Development in the UK: Objective 5b and the New Rural Governance. *Journal of Rural Studies* 14 (1), 27-39.p.